

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора,
завідувача відділу історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України
Дічек Наталії Петрівни

про дисертацію Санівського Олександра Михайловича

«Українознавчий вимір педагогіки В. Сухомлинського»,

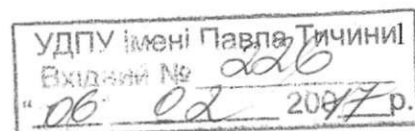
подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Сучасна орієнтація української педагогіки на гуманістичну дитиноцентровану парадигму освіти вмотивовує звернення до гуманістичних джерел культури, закумуляованих у спадщині видатних представників педагогічної думки, оскільки творче осягнення кращих надбань минулого може сприяти віднайденню корисних для сьогодення ідей. У цьому аспекті вважаємо **актуальним** дослідження Олександра Михайловича Санівського, присвячене спадщині видатного українського педагога і мислителя В.О.Сухомлинського, який навіть у радянську добу зміг успішно й оригінально реалізовувати етнонаціональні принципи буття українців у навчально-виховній роботі славнозвісної Павлівської школи.

Становлення освіти незалежної України супроводжується труднощами і об'єктивного, і суб'єктивного характеру, відбувається відмова від політичних ідеологем, переосмислення пройденого шляху, усвідомлене повернення до національного культурного коріння. Як справедливо зазначають українські науковці, зокрема П.Кононенко, О. Гомотюк сьогодні освітянська громадськість повинна перешкодити втраті національних цінностей, традицій, невпинно формувати національну гідність і самоідентифікацію молодого покоління. Система української освіти має виконувати таку визначальну місію, як збереження і примноження інтелектуального, культурного, духовного потенціалу нації, виховувати дієвий патріотизм.

У цьому сенсі спадщина педагога-гуманіста В.О. Сухомлинського залишається актуальною, про що свідчать і утворення окремої галузі знання –

сухомлиністики, і проведення численних конференцій, присвячених вивченню й упровадженню його надбань, досвід багатьох навчальних закладів різного рівня, де творчо адаптують його виховні ідеї і дидактичні методи.

Однак доробок Василя Олександровича, пов'язаний з питаннями українознавчої проблематики в шкільній освіті все ще залишається малодослідженим. У той час як для сьогодення саме цей аспект є надзвичайно затребуваним. Тому маємо підстави стверджувати, що по-перше, розроблення Олександром Михайловичем Санівським проблеми українознавчого виміру педагогіки В.О. Сухомлинського є надзвичайно доцільним в умовах сучасних суспільних викликів, по-друге, це новаторський внесок здобувача у сухомлиністику, по-третє, це ще й внесок у розвиток українознавства, його концептуальних ідей і підтвердження світоглядних цінностей та національної своєрідності українського народу, здійснений на матеріалі надбань українського педагога світового рівня. Переконані, що дисертація О.М. Санівського і створений ним навчальний посібник для студентів «Українознавча парадигма педагогічної спадщини В. Сухомлинського» (2016) – це для сучасників-освітян, покликаних здійснювати національно-патріотичне виховання молоді, є позитивним, практико орієнтованим прикладом реалізації українознавчого підходу, який повинен стати методологічною основою підготовки майбутніх учителів.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до держбюджетної теми «Професійна підготовка майбутніх учителів-словесників на засадах українознавства» (державний реєстраційний номер 0114U000498) та теми науково-дослідної лабораторії «Етнологія Черкаського краю» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

До таких результатів відносимо:

- обґрунтування дисертантом завдяки заглибленню у рукописну і опубліковану спадщину В.О. Сухомлинського розвитку етноформульовального складника його педагогічної системи (розділ 2 дисертації);

- аргументоване сформулювання зі скрупульозно виокремлених дисертантом висловів, міркувань, метафор Василя Олександровича, з аналізу стилю його педагогічних сентенцій та національно-художнього змісту казок, властивого видатному педагогу національно забарвленого образу довколишнього світу, який він, попри ідеологічно жорсткі умови радянської доби, зміг відобразити у творах і заповісти нащадкам (підрозділ 2.3. дисертації);
- новаторським вважаємо науковий підхід О.М. Санівського у підрозділі 1.3. дисертації, пов'язаний з накладанням навчально-виховних ідей і філософсько-педагогічних переконань В.О. Сухомлинського на матрицю інтегрованої єдності центрів українознавства, виділених професором П.Кононенко (с.47 рукопису дисертації). Такий підхід Олександра Михайловича вважаємо виваженим осучасненням суті творчої спадщини великого педагога, її глибоким філософським осмисленням і доведенням її українознавчого змісту.

3. *Нові факти, одержані здобувачем.*

До нових фактів, одержаних дисертантом, слід віднести конкретні, здобуті завдяки вивченню і використанню збережених в архіві Педагогічно-меморіального музею В.О.Сухомлинського в с. Павлиш, *неопубліковані документальні* матеріали (протоколи засідань педагогічної ради Павлиської середньої школи, протоколи засідань предметної комісії з мови і літератури, рукописні журнали, що за задумом В.О.Сухомлинського продукувалися педагогічним колективом Павлиської середньої школи, рукописи-нотатки), а також документи фонду 5097 В.О.Сухомлинського у ЦДАВО України, що переконливо свідчать про впровадження у щоденній педагогічній роботі школи українознавчої тематики. Вивчення таких документальних свідчень і дало можливість автору дисертації своєрідно розкрити ключове поняття дисертації – українознавчий вимір педагогіки Василя Олександровича, тлумачачи цей вимір як розуміння і усвідомлення ним національного підґрунтя навчально-виховного процесу, формування й реалізацію

етнопатріотизму через виховання любові до рідного Слова, рідної природи, Матері і Родини, народних традицій і фольклору.

Позитивно оцінюємо й прагнення здобувача оригінально витлумачити подекуди наявні у прихованому вигляді (через цензурні заборони доби) такі концептуально значущі світоглядні принципи В.О.Сухомлинського, як кордоцентризм, антеїзм, софійність, універсалізм, властиві українцям.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Обґрунтованість і вірогідність одержаних наукових результатів і висновків дисертації забезпечена використанням широкої джерельної бази (400 одиниць, з них 50 – архівні документи), аналіз якої дисертант здійснив відповідно до визначених операцій з джерелами (виважений добір, систематизація, аналітичне вивчення їх змісту, поєднане з герменевтичним підходом), та застосуванням адекватних меті і завданням роботи інших методів дослідження (персоналістично-біографічний, історико-ретроспективний, пошуково-бібліографічний), а також ужиттям дослідницького інструментарію українознавства (с.3 автореферату), хоча де у чому останній перегукується із загальнонауковими методами дослідження (маємо на увазі метод теоретичного узагальнення, логічний метод, системно-структурний метод).

Наголосимо також на наявній у дисертації відповідності об'єкта та предмета дисертації її меті й завданням, на виваженості структури роботи.

Не можемо й позитивно не зацентувати увагу на доцільному залученні здобувачем значної кількості філософських, педагогічних, українознавчих, соціологічних роздумів колишніх і сучасних учених з досліджуваної проблеми, що додало його узагальненням й умовиводам об'єктивності і ґрунтовності.

Відповідно до цих міркувань висловлюємо переконаність, що наукові положення, висновки, узагальнені твердження дисертації О.М. Санівського є достатньо обґрунтованими і аргументованими.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Завдяки ретельному вивченню здобувачем вже згаданої нами і підтвердженої у рукописі дисертації репрезентативної джерельної бази роботи

О.М. Санівському вдалося зануритися у творчу лабораторію В.О.Сухомлинського, докладно висвітлити шляхи і засоби реалізації Василем Олександровичем і керованим ним педагогічним колективом Павлівської школи ідей щодо формування в учнів національного образу світу, осмисленого патріотизму, етнонаціональної ментальності на основі любові і пошани до мови, народної культури і звичаїв, до рідного довілля, до праці. Тому вважаємо дослідження Олександра Михайловича вагомим внеском в освоєння ідей видатного педагога з сучасних позицій українознавчого і психолого-педагогічного знання.

На окрему високу оцінку заслуговує створений О.М. Санівським навчальний посібник для студентів «Українознавча парадигма педагогічної спадщини В. Сухомлинського», де не лише викладено оригінальне бачення дослідником етнонаціонального змісту творчості видатного педагога, а й розроблено корисний навчальний курс вивчення спадщини великого педагога у сенсі її українознавчого, етнонаціонального значення, що безумовно сприятиме формуванню вчителя-українознавця з національноорієнтованим світобаченням.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

З вищезазначеного логічно випливає, на наш погляд, практичне значення виконаної О.М. Санівським дисертації, реальні конструктивні можливості її використання завдяки ґрунтовно розробленому навчальному посібнику, де дисертантом творчо узагальненим сукупність ідей, дій і заходів, здійснюваних В.О.Сухомлинським і спрямованих на тонке формування національної самоідентифікації учнів, виховання в них любові до рідної мови, Батьківщини, Родини, землі як осердя непроминальних національних цінностей і традицій.

Підтвердженням практичної значущості дисертації О.М. Санівського вважаємо широке *впровадження* її результатів у навчально-виховний процес Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка про впровадження № 1334/01 201/16 від 9.06.2016), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка

про впровадження № 925 від 15.06.2016), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка про впровадження № 725 від 21.06.2016), Комунального закладу «Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» (довідка про впровадження № 83 від 23.06.2016), Луцького педагогічного коледжу (довідка про впровадження № 57 від 26.05.2016), Миколаївського обласного інституту післядипломної освіти (довідка про впровадження № 813/17-12 від 10.06.2016), Національного університету біоресурсів і природокористування України, зокрема, на гуманітарно-педагогічному факультеті (довідка про впровадження № 178 від 21.07.2016), Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Михайла Грушевського (довідка про впровадження № 67 від 22.06.2016).

7. Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому

Дисертація О.М. Санівського складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел. Дисертаційна робота логічно структурована: чітко окреслено її методологічний (об'єкт, предмет і мету, сформульовані завдання), розлого описано джерельну базу, забезпечено відповідність завдань та висновків дослідження, які логічно випливають зі змісту основного тексту дисертації. Зміст розділів і підрозділів відповідає назві структурних компонентів роботи.

На нашу думку висновки до розділів і загальні висновки відзначаються логікою аргументації, повнотою узагальнень, тяжінням дисертанта до філософських розмірковувань. Їх зміст переконує у тому, що автор досяг сформульованої мети дослідження і виконав зазначені у вступі завдання. Загалом зміст дисертації, автореферату, публікацій здобувача дає підстави стверджувати, що виконане ним дослідження є ґрунтовним, самостійним і завершеним, його результати містять наукову новизну, мають теоретичне і практичне значення, пройшли необхідну апробацію у ході обговорень на масових заходах різних рівнів.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Поряд з позитивною оцінкою дисертації вважаємо за необхідне висловити кілька побажань, а саме:

1. На нашу думку використання дисертантом важливого біографічного факту участі В.О.Сухомлинського у Другій світовій війні неправомірно відносити до *культурно-освітніх* чинників формування його особистості (с.4 автореферату). Трагічні випробування війни безперечно відбилися на його особистісному розвитку й світогляді, але насамперед у сенсі соціальному, у сенсі загартування волі й характеру, тобто вплинули на розвиток особистісно-характерологічних якостей педагога-творця. Водночас маємо зазначити, що на с.14 автореферату у висновках, де здобувач пише про чинники формування особистості вченого О.М. Санівський послуговується вже більш адекватним формулюванням згаданого чинника – *політико-соціальний*. Доречно також зауважити, що виокремлення і обґрунтування дисертантом чинників становлення особистості відомого педагога здійснено саме у сув'язі з формуванням його національної самоідентифікації й етапів розвитку українознавства, що є творчою знахідкою автора, а тому про це варто було обов'язково зазначити, характеризуючи чинники особистісного розвитку В.О.Сухомлинського як патріота.

2. Висловимо також деякі дискусійні міркування щодо задіяних дисертантом понять «учитель-українознавець» та «механізм творення учителя-українознавця», останньому присвячено фактично третій розділ дисертації. На наше переконання, кожен громадянин України, який присвятив себе вчителюванню, апріорі має бути переконаним патріотом і незалежно від предмету, якого він навчає дітей, усіма можливими способами повинен формувати любов до Батьківщини, до її історичного шляху, її традицій і звичаїв, враховуючи звичайно і наявний в нашій державі поліетнічний склад учнів. Тому має йтись не про творення якогось особливого різновиду вчителя-українознавця, а про системне й цілеспрямоване формування у стінах ВНЗ в усіх без винятку майбутніх освітян таких рис особистості, які дисертант описав на с.156 рукопису роботи як «Механізм творення вчителя-українознавця». Доречно додамо, що підтримуємо думку про потребу запровадження українознавства як обов'язкової навчальної дисципліни у блоці нормативних гуманітарних дисциплін для вищої школи.

Повертаючись до згаданого у дисертації «Механізму творення вчителя-українознавця», то на наш погляд, по-перше, поданий в авторській схемі матеріал не є власне механізмом, тобто обґрунтуванням сукупності певних системних дій, а фактично є ґрунтовним описом особистісних якостей майбутніх педагогів і напрямів виховної роботи викладачів вишів з формування вчителя-українознавця, образ якого можна віднести до бажаного ідеалу. По-друге, визначати такий механізм як доробок В.О.Сухомлинського, про що зазначено у назві (с.156) вважаємо творчим перебільшенням дисертанта, бо чітких, конкретних міркувань про такий механізм у спадщині видатного педагога немає. Водночас високо оцінюємо зібрані здобувачем по крихтах висловлювання, думки, погляди і переконання В.О.Сухомлинського щодо завдань і обов'язків учителя у сенсі виховання у школярів національної самоідентифікації, патріотизму і дотримання неперервності передачі національних традицій і української самобутності наступним поколінням.

3. Підкреслюючи високий ступінь новизни розглядуваної дисертації О.М. Санівського, маємо зазначити, що ні у вступі до роботи, де проаналізовано напрями досліджень сухомлиністів, ні у списку використаних автором джерел не згадується ім'я дослідника В.Н.Ликова, який плідно займався дуже дотичним до проблеми Олександра Михайловича питанням народної педагогіки та її використання у педагогічних і дитячих творах Василя Олександровича Сухомлинського. Зокрема В.Н.Ликов розробив модель народного вчителя в етнопедагогічній концепції видатного педагога (2003р.). Його доробок варто було б проаналізувати.

4. На останок зазначимо, що у на с. 6. автореферату О.М. Санівського описано досить велику кількість масових заходів різного рівня, у яких він брав участь з метою впровадження результатів своїх досліджень, однак у списку опублікованих праць (сс.16-17 автореферату) згадано лише 3 тези доповідей з теми дисертації. Висловимо шанованому дисертанту побажання на майбутнє ширше оприлюднювати свої напрацювання з такої актуальної проблеми як українознавчі студії у контексті сухомлиністики.

Водночас зазначимо, що висловлені побажання і зауваження не зменшують наукового значення дисертації О.М. Санівського, виконаної на високому теоретичному рівні. Здобувач виявив високу ерудицію та вміння глибоко досліджувати наукову проблему.

9. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових виданнях.

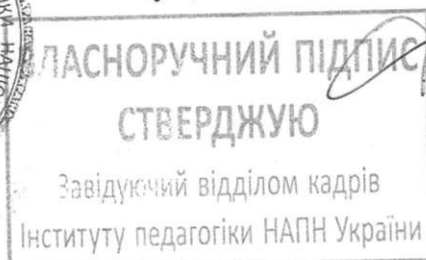
Основні положення дисертації викладені автором в одноосібному навчальному посібнику, 7 одноосібних фахових публікаціях (1 – у зарубіжному періодичному виданні), у численних виступах на конференціях. Вивчення змісту текстів публікацій переконує, що в них різнобічно і повно висвітлено наукові положення, узагальнення і рекомендації виконаної дисертації. Зміст публікацій відповідає тематиці роботи.

10. Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Структурна композиція дисертації, її зміст, висновки, що викладені також і в авторефераті, повністю відображають основні положення дисертації.

11. Висновок.

Дисертація О.М. Санівського «Українознавчий вимір педагогіки В. Сухомлинського» є завершеною, самостійно виконаною науковою роботою, що має вагомe теоретичне і прикладне значення і заслуговує на позитивну оцінку. Рукопис дисертації та автореферат оформлені відповідно до пп. 9, 11, 12, 13, 15 «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 за № 567, а отже є підстави для присудження Олександрю Михайловичу Санівському наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Н.П. Дічек

Dichek N.P.
Prof. I. Koval